

5x wandelen in de herfst

Genieten van het najaar
in de Noord-Hollandse natuur

Het is herfst!

Een van de mooiste seizoenen in de natuur. Overal schieten paddenstoelen uit de grond en laten bomen hun spectaculaire kleuren zien. Vogels trekken massaal naar warme oorden, terwijl achterblijvers zich klaar maken voor de naderende winter. Voor natuurliefhebbers is het nu volop genieten. Er is zoveel te zien en te doen in de herfst. We helpen je graag op weg naar de mooiste plekken.

Vijf wandelroutes voor jou

We hebben vijf wandelroutes voor je uitgezocht die je een heerlijke herfstervaring gaan geven. Elke route biedt een nieuwe belevenis die typisch is voor het seizoen. Van de uitbundige vogeltrek langs de Noord-Hollandse Waddenzee tot de prachtige herfstkleuren op de landgoederen in Zuid-Kennemerland. Het is tijd om de veters van je wandelschoenen strak aan te trekken en op avontuur te gaan. Vergeet je verrekijker en camera niet. We wensen je alvast heel veel plezier.

MEER WANDELROUTES? WORD BESCHERMER

Als je een liefhebber bent van wandelen in de natuur, overweeg dan eens om Beschermers te worden. Voor een kleine bijdrage per maand help je bijna 100 natuurgebieden te beschermen voor de toekomst. Als dank ontvang je een handige natuurgids met wandelroutes én vier keer per jaar een prachtig magazine met een uitneembare route. Dat wordt genieten!

Meld je vandaag nog aan en ontvang binnen enkele dagen het welkomstpakket thuis.

➔ landschapnoordholland.nl/beschermers

FOTO COVER: WILDRYK • DutchPhoto

Trekvogels kijken aan de rand van de Waddenzee

Eiland Wieringen

13 km
wandelen

Download
het GPX-bestand

Eiland Wieringen

Wandelen op vogelrijk Wieringen

Lengte: 13 kilometer

Start + Parkeren:

- Vanaf Wandelstartpunt Hippolytushoef. Parkeren bij ALDI. Ingang kruising Kremersweg 22 en Nieuwstraat 42 te Hippolytushoef.
- Vanaf Wandelstartpunt Westerland. Parkeren bij horeca Lutjeweg 2 te Westerland.

On- of halfverhard: niet rolstoeltoegankelijk

Start + OV: Buslijn 135 Hoorn - Den Helder (ma t/m zon) en bus N658 (ma t/m vr). Halte N99.

- Halte vanaf Den Oever/Hoorn: ga naar rechts via de Koogerweg het tunneltje onder N99 naar wandelknooppunt 05 op Kon. Julianalaan.
- Halte vanaf Den Helder: loop via Parallelweg richting Den Helder naar wandelknooppunt 06.

Eten & drinken: Verschillende mogelijkheden op de kaart.

Routebeschrijving

Volg vanaf Startpunt Hippolytushoef (02) de volgende wandelnetwerkpunten:

- Volg de oranje route naar 81 - 03 - 05
- Volg de wit/rode route naar 06 - 71 - 07 - 08 - 16 - 10
- Volg de rode route naar 13
- Volg de gele route naar 31 - 11 - 72
- Volg de oranje route naar 73 - 81 - 02

Zie wandelnetwerknoordholland.nl voor meer informatie of download de app.

Eiland Wieringen

Wandelen op vogelrijk Wieringen

Wandelen op Wieringen is het hele jaar door, elk seizoen, de moeite waard. Maar wanneer de herfst wordt ingeluid met nevelige luchten van overzee en door duizenden trekvogels die Wieringen aandoen, kijk je hier je ogen uit. Een voettocht over het voormalige eiland voert de wandelaar onder meer over de Waddendijk met ruim zicht op het vogelrijke Amsteldiep en Balgzand. Je trekt door het glooiende Westerland, loopt over kliffen, wier- en waddendijken, doorkruist een voormalig vikingbuurtje, een oud dorp en een jachthaven.

Tip: check de getijden. Bij hoogwater op het wad bevinden de duizenden trekvogels zich dicht aan de dijk. En neem een verrekijker mee.

ONTSTAANSGESCHIEDENIS WIERINGEN

Wieringen werd gevormd in de laatste ijstijd, 150.000 jaar geleden, toen het landijs vanuit Scandinavië zuidwaarts voortstuwde. Het ijs nam op zijn tocht zand, grind, keien en keileem mee. De opgeworpen keileembulven vormden het huidige Westerland op Wieringen. Net als Urk, de Hoge Berg op Texel en Gaasterland (Fr). Tot aan de vroege middeleeuwen bestond Wieringen uit oeroude keileembulven in een drassig veenlandschap. 'Pas' nadat de Zuiderzee zich vormde, werd Wieringen een echt eiland met rondom water. Bij de drooglegging van de Wieringermeer, in 1930, was het uit met de pret. Wieringen werd 'vastgedijkt' aan het vasteland. Nu is het allang geen eiland meer. Maar tot op de dag van vandaag doet veel daar nog aan denken. Overal waar je loopt of fietst stuit je op dijken, terpen en de zogeheten keileembulven. En een beetje wandelaar ziet meteen het verschil tussen het oude land en de naastgelegen Wieringermeer.

Kijkpunten en routebeschrijving

Ga vanaf de Hippolytuskerk (02) de Hoofdstraat (81) in. Sla bij de T-splitsing linksaf de Koningstraat in. Vervolgens eerste rechtsaf de Koogerweg (03) in. Neem rechts het tunneltje onder de N99. Bij Kon. Julianalaan (05) links af en eerste links de Parallelweg op. Eerste linksaf Oosterklief. Eerste rechtsaf Klieverkruisweg (06). Met de bocht mee rechtsaf Hollenbalgweg, gaat over in de Westerklief (71). Eerste linksaf Varkensgrasweg.

Ooster- en Westerklief

Hier glooit het land licht en lopen we iets de hoogte in. Je wandelt van de ene kant van een stuwwal naar de andere kant van een stuwwal, waarvan de randen ooit door de Zuiderzee zijn afgesleten. Met als gevolg dat er kliffen ontstonden of op z'n Wierings: 'klieven', die eeuwenlang zijn bewoond. Onder andere door Vikingen, zo blijkt uit de schatten die hier in de jaren negentig zijn opgegraven. Van zilveren munten, mantelspelden tot armbanden en muntsieraden. Enkele boeren hebben in dit buurtschap 'wintervoedsel-akkers' ingericht. Dat is te zeggen: ze hebben hun land voor vogels ingezaaid met onder meer graansoorten en zonnebloemen. Zodoende zie je hier in het najaar zaadeters, als ringmussen, huismussen, zanglijsters en puttertjes.

Eiland Wieringen

Wandelen op vogelrijk Wieringen

Koperwieken, kramsvogels en zanglijsters trekken langs de bosjes en bermen. Let ook op de fraaie boerderijen, waaronder een enkele met een roetzwart breed houten schot ofwel de 'skuurskotboerderij', een type dat alleen op Wieringen voorkomt.

Eerste linksaf de Varkensgrasdwarsweg in (07). Aan het einde rechtsaf de Hoelmerdijk (08) op, deze gaat over in het Hoelmerpad.

2

De Hoelmerdijk

Deze oude dijk uit 1600 schampt bij buurtschap De Hoelm de zuidkant van de stuwwal.

De hoogtelijn van 2,5 m op de topografische kaart laat dat duidelijk zien. De klif is later opgenomen in de hogere kunstdijk van wier, hout en aarde. Vanaf het fietspad zie je aan de rechterkant de lage hooilanden van de Hoelmerkoog en de eendenkooi van de familie Slijkerman. Links kijk je over de uitgestrekte Wieringermeer, ingepolderd in 1930. Recht toe, recht aan. Geen flauwekul. Land winnen.

Oversteken bij De Haukes, hier links het trapje af en parallel van het water blijven lopen richting (16). Sla aan het einde rechts (10) en eerste links om op De Haukes richting haven te lopen. Blijf aan de rechterkant rechtdoor lopen.

3

Het dijkdorp de Haukes, met jachthaven

Brieven werden vroeger gebracht door de postboot. Die boot kwam van ver. Eerst van Oudesluis in de Zijpepolder (sinds 1556), later van Nieuwesluis in de Wieringerwaard (sinds 1610) en nog later van Ewijcksluis in de Anna Paulownapolder, aan de monding van het Oude Veer (sinds 1845). Toen nog maar een half uur varen.

4

Het Amstelmeer

Ontstaan na afsluiting van het Amsteldiep in 1924 en het Ulkediep in 1929. Na de inpoldering van de Wieringermeer in 1930 diende het Amstelmeer als opvangboezem en afwatering van het achterland. Sinds de recente aanleg van allerlei vooroevers is de vogelrijkdom enorm toegenomen met meeuwen, futen, kluten, smienten, brilduikers en rotganzen. De laatste komen al sinds 1643 voor in het wapen van Wieringen.

Ga aan het einde van de haven rechts via een poortje het verharde wandelpad op langs de dijk op. Parallel aan het Lutjestrand is rechts een wandelpad. Ga bij het restaurant rechts richting parkeerplaats. Ga bij T-splitsing linksaf de Westerlanderweg in (13). Deze gaat over in de Verbindingsweg. Sla bij Westerlanderlaan, voor N99, rechtsaf. Ga links het viaduct op en meteen daarna weer links de Rijksstraatweg in en rechts de Quarantaineweg(31) op, richting het wad.

5

Rijks Peilschaal

De mooiste plek op Wieringen, zo vinden veel bezoekers en bewoners. De horizon wordt slechts onderbroken door dat 'allenige' huisje. 'Rijks Peilschaal' staat erop te lezen. Sinds 1919 mat men hier de hoogte van het zeewater. Dat was in de tijd dat Wieringen nog een eiland was en het Amsteldiep en het Schuitengat stevig tegen het eiland schuurden. Tussen 1806 en 1877 werden op het naastgelegen terrein, het zogenaamde Quarantaine Station van de marine, besmette matrozen en goederen afgezonderd. In de volksmond werden de onderkomens pesthuizen genoemd.

In het najaar strijken duizenden kanoeten, wulpen, bonte strandlopers, rosse grutto's, zwarte ruiters (steltloper) en goud- en zilverplevieren neer op het wad. De geduldige wandelaar krijgt bij opkomend getij een indrukwekkende vliegshow te zien op het moment dat alle vogels een droger

Eiland Wieringen

Wandelen op vogelrijk Wieringen

heenkomen opzoeken. Ook wanneer de vogels door een slechtvalk worden opgeschrikt, vliegen ze en masse naar een veiliger plek.

De Quarantaineweg gaat over in de Noorderbuurt, doorlopen tot het wandelpad onder de dijk ophoudt. Ga rechts via de trap en hekje omhoog de Normerdijk (11) op en loop richting Normerven Vogelkijkplaats, observatieplek Staatsbosbeheer (72).

6

Terug van weggeweest: de woalkes

Landinwaarts zie je in ere herstelde tuinwallen, 'woalkes' op z'n Wierings. Deze gestapelde graszoden met zand, afgedekt met plaggen, vormden eeuwenlang de afscheiding tussen de percelen. Tot 1947. Toen werden ze bij de ruilverkaveling vervangen door prikkeldraad. Jammer eigenlijk, zo vond de agrarische natuurvereniging De Rotgans. Dankzij de inzet van de leden keerden de wallen terug in het Wieringer landschap. Texelaars, immers geoefende makers van tuinwallen, herstelden op verzoek de woalkes. Let op, je ziet hier ook patrijzen, een akkervogel die vanaf de jaren tachtig nog maar sporadisch in het boerenland voorkomt. Op Wieringen scharrelen er flink wat rond.

7

Normerdijk

De Normerdijk en alle andere dijken op Wieringen zijn in de jaren tachtig op Deltahoogte gebracht. Loop onderlangs ofwel aan de binnenkant, want fietsen of wandelen op de dijk is verboden om de wadvogels niet onnodig op te jagen. Het is hier in de herfst namelijk een komen en gaan van duizenden wulpen, scholeksters, grutto's, bonte strandlopers en tureluurs. Vanuit het observatiepunt van Staatsbosbeheer, bij knooppunt 72, kun je ze goed bekijken. Nu komt de verrekijker goed van pas. Bij hoogwater op het wad is de Woud- of Normerpolder, dankzij het natuurbeheer van veehouder Jan Mulder ('een boer van goud') en zijn kleinzoon Paul Helder, een goede alternatieve rustplek voor de rustende en fouragerende vogels.

8

Walsloot

Vanaf de dijk zie je een brede sloot, omzoomd door rietkragen. Van oudsher moest deze walsloot het zoete en voedselarme kwelwater opvangen vanaf de bovenwal met zijn slecht doorlaatbare bodem (keileem!), en weer afvoeren. Verderop bij knooppunt 73 vind je de dichtgegroeide restanten van oude kleiputten die dienden om de dijk mee op te hogen: de Marskepoeltjes. Onderweg passeer je opnieuw wintervoedselakkers waar zaadeters als de groenling, vink, keep en ringmus een gedekte tafel vinden.

Blijf op de Normerdijk en sla rechtsaf bij Marskeweg (73). Aan het einde de Noorderlaan oversteken en rechtdoor op het schelpenpad. Bij het zwembad links het bospad in. Ga rechtdoor en steek de Hortensialaan over. Ga via Lupinestraat links het rondje om de huizen. Neem daarna het looppaadje door het gras. Ga halverweg linksaf het pad in. Dit is tussen Burg. L.C. Kolffsingel nr 19 en nr 22. Vanaf parkeerplaats rechtdoor lopen naar de Hoofdstraat (81) en kerk (02).

9

Hippolytushoef

'Hippo', zo noemen de Wieringers hun woonplaats Hippolytushoef, heeft met het Kerkplein en de oude kerk een pittoresk dorpshart. De NH-kerk, gewijd aan kerkvader Hippolytus, ligt met zijn middeleeuwse toren en de omringende begraafplaats hoog op een terp. Hier spelen alle feestelijkheden zich af, zoals de Tulendag en de kermis. Naar horen zeggen is de hedendaagse kermis een bleke afspiegeling van de vroegere kermis. Hippolytushoef beschikte toen nog over talrijke cafés in plaats van het ene café dat vandaag de dag nog open is. De Tulendag wordt nog door de huidige bakker in ere gehouden. Ieder jaar bakt hij nog tulen ofwel witte kadetten, een oud gebruik op Wieringen. Het kerkbestuur, eigenaar van de landbouwgronden, liet vroeger na het innen van pacht witte kadettes bakken en uitdelen.

Uitgave van:

Stichting Landschap Noord-Holland

Tel. 088-00 64 400, info@landschapnoordholland.nl

► landschapnoordholland.nl/wandelen

Toen Jan Kuiper, voormalig directeur van Landschap Noord-Holland, in 2013 afscheid nam bedacht hij een mooie bestemming voor alle ontvangen giften: de aanleg van deze wandelroute.

Foto's: O. de Vries, M. Schaefer, W. Doorn-Meijne, M. den Drijver, A. van Tongeren, G. Bos
Tekst: Truus Zonneveld / Vladimir Mars

Uitwaaien in de duinen bij Den Helder

Helderse Duinen

4,7 of
8,5 km
wandelen

Download
het GPX-bestand

Helderse Duinen

Wandelen langs nieuwe en oude natuur

Lengte: 4,7 of 8,7 km

Start- en eindpunt + parkeren + horeca: Bezoekerscentrum De Helderse Vallei, De Helderse Vallei 9-11, 1783 DA Den Helder.

Verharding: de route is gedeeltelijk verhard, niet rolstoel toegankelijk.

OV: vanaf station Den Helder stadsbus 31 richting Den Helder Zuid Westzijde, bushalte Duinroosstraat.

Onderweg bezoeken + horeca:

Fort Kijkduin, Admiraal Verhuellplein 1, 1789 AX Huisduinen en Atlantikwall Centrum, R.W. van de Wintstraat 41, 1789 BB Huisduinen

Honden: Honden zijn niet toegestaan in het Mariëndal.

Bijzonderheden: In alle natuurgebieden kunt u een excursie boeken [▶ gaatume.nl](http://gaatume.nl). U maakt kennis met planten, dieren, de historie en het landschap.

Routebeschrijving

De route gaat via de wandelnetwerk Noordholland knooppunten. U kunt kiezen voor een korte versie 4,7 km of langere versie 8,3 km.

Startpunt: 67, naast de ingang van De Helderse Vallei, uitstapje naar Uitkijktoren, 66, 97, 96, 95, 63, 61, 64, 69, (verkorte versie 68, 65 en 67 - stippellijn) 25, 26, 27 (uitstapje naar Atlantikwall Centrum, richting 28, op de Tillenhof 1e (smalle) straatje rechtsaf, vervolgens links R.W. van Wintstraat in) 24, 68, 65 en 67.

[▶ wandelnetwerknoordholland.nl](http://wandelnetwerknoordholland.nl)

Helderse Duinen

Wandelen langs nieuwe en oude natuur

Het is niet erg bekend dat je onder de rook van Den Helder bij Huisduinen heerlijke natuurwandelingen kunt maken. In de Grafelijksheidsduinen wandel je door een mooi duinlandschap. Je komt langs oude en nieuwe natuur met vele soorten bloemen, planten en insecten. Onderweg kom je kudde Exmoorpony's en Schotse hooglanders tegen die het landschap open en gevarieerd houden. Ontdek de verschillende bunkers en leer meer over de geschiedenis van deze plek in het bezoekerscentrum Atlantikwall. Ook is Fort Kijkduin een bezoek zeker waard.

Kijkpunten en wandelroute

1

Uitkijktoren bij De Helderse Vallei

Beklim deze uitkijktoren voor een fantastisch uitzicht over Den Helder en omgeving! Deze vijftien meter hoge uitkijktoren staat op een duin, waardoor je nog eens extra goed zicht hebt op de verschillende natuurgebieden. Zo heb je zicht op het bos de Donkere Duinen en aan de andere kant het moerassige Mariëndal met daarachter het boerenland van Noord-Holland. Nog verder zie je de oranje gloed van Julianadorp.

2

Mariëndal

De wandeling start door het relatief nieuwe natuurgebied Mariëndal. In dit gebied zijn geen paden aangelegd, maar is het mogelijk om in een groot gedeelte van het gebied dwars door de natuur te struinen. Eind 2005 is de Helderse natuur hier uitgebreid met ruim 50 hectare. Bollengrond is omgezet in lage duintjes, duingraslanden en waterpartijen. Door de afmetingen van het gebied was het één van de grootste natuurontwikkelingsprojecten in Nederland. Laat je verrassen door de rijkdom aan bloemen die je ziet. Er groeien verschillende orchideeënsoorten, duizendguldenkruid, grote ratelaar, ogentroost en wateraardbei. Ook het aantal soorten vlinders is toegenomen, zoals het icarusblauwtje, hooibeestje en zandoogje.

In dit gebied leven en broeden ook veel vogels. In de herfst zie je vooral steltlopers zoals kemphanen. Zij zijn op doortrek naar het zuiden en kunnen door de ondiepe plassen goed aan voedsel komen. Gedurende het jaar zijn er grauwe ganzen, watersnippen en scholeksters te zien.

SPEUREN NAAR KORSTMOSSEN

Een beetje kleur op een grauwe herfstdag. Daar kan een korstmos zoals de rood bekermos wel voor zorgen. Met de knalrode vruchtlichamen op de rand van de bekermos vormt dit korstmos een leuk speurobject. Gedurende het hele jaar zijn er op deze wandeling verschillende korstmossen te zien. Zo ook het rendiermos. Als je dit mos van heel dichtbij bekijkt, zie je dat het de vorm heeft van een rendiergewei. Het rendiermos komt voor op plekken waar andere planten vaak niet kunnen groeien, zoals op extreem droge oudere duinen, voormalige stuifzanden en droge heide.

Helderse Duinen

Wandelen langs nieuwe en oude natuur

3

Noordduinen

De Noordduinen kenmerkt zich door een lang gerekte strook duinen. Dit zijn de zogenaamde grijze duinen, het gebied kleurt grijs door de vele mossen en korstmossen die hier op het kalkarme zand groeien. Deze duinen behoren tot een van de belangrijkste tapuitenbolwerken op het vasteland van Nederland. De tapuit is een trekvogel die op veel plekken is verdwenen maar in de Noordduinen broedt. De vogel maakt dankbaar gebruik van verlaten konijnenholen als broedplaats. Helaas gaat het niet goed met de tapuit in Nederland. Landschap Noord-Holland doet er alles aan om deze zeldzame soort te behouden en de populatie te versterken. Ook soorten als de graspieper, boomleeuwerik en roodborsttapuit profiteren van het op duinvogels afgestemde beheer.

3a

Kortere route (4,3 km)

Wilt u een rondje lopen van 4,3 km, sla dan hier rechtsaf de Donkere Duinen in. Dit bos is een aangeplante dennenbos, dat stapsgewijs omgevormd wordt naar een afwisselend, natuurlijker bos. Landschap Noord-Holland beheert het westelijke deel van de Donkere Duinen. Volg de route richting kijkpunt 7 (richting wandelnetwerkpunt 68,65 en 67).

4

Harmplas

U loopt richting de Grafelijkheidsduinen. Deze duinen zijn gevormd vanuit de resten van het oude Waddeneiland Huisduinen. Ten zuiden daarvan liggen de Donkere Duinen, die ontstaan zijn vanuit het kleine Waddeneilandje Ooghduinen. In de 16e eeuw stooft het gat tussen de twee eilanden dicht. Op deze plaats ligt de gegraven duinplas genaamd de Harmplas. Tot aan 1980 vond er waterwinning plaats in de Grafelijkheidsduinen, waardoor de waterstand uiteindelijk daalde met 2,5 meter. Nu de waterwinning gestopt is, is de waterstand weer gestegen tot dichtbij het oorspronkelijke peil. De dikke, soortenarme rietkraag in de Harmplas werd vervolgens afgeplagd. Hierdoor konden veel kwetsbare plantensoorten zoals kranwierien, strandduizendguldenkruid, heidekartelblad zich weer vestigen.

5

Begrazers van de Grafelijkheidsduinen

De Grafelijkheidsduinen worden begraasd door Schotse Hooglanders en Exmoorpony's. De begrazing in dit soort gebieden zorgt voor een gevarieerde plantengroei. Elk dier graast op zijn eigen manier en schept de ideale omstandigheden voor de ander. De Hooglanders slingeren hun tong om het gewas heen en trekken het gewas eraf. Ze banen als het ware de weg voor de pony's, die de begroeiing vervolgens kort afknabbelen bij de grond. Beiden zijn gewenst, want hoe meer diversiteit en soortenrijkdom in de duinen hoe beter.

SINT-JACOBSVLINDER

De rupsen van de Sint-jacobsvlinder, ook wel zebra-rupsen genoemd, leven op Duinkruiskruid (Jacobskruid). Door het eten van dit giftige kruid worden de zebra-rupsen zelf ook giftig. De kleuren van de zebra-rups (geel en zwart) werken als een waarschuwing naar de happige vogels: 'Pas op eet mij niet, ik ben giftig'. De Sint-jacobsvlinder is met zijn rode strepen en rode vlekken bijna net zo opvallend als de zebra-rups. Vaak komen mensen niet achter de naam van deze vlinder, omdat ze op zoek gaan in dagvlinderboeken. De Sint-jacobsvlinder is echter een overdag actieve nachtvlinder en staat daar niet in.

Helderse Duinen

Wandelen langs nieuwe en oude natuur

6

De Razende Bol

De Razende Bol is een onbewoonde zandplaat ten zuidwesten van het Waddeneiland Texel.

Vanaf het vaste land is het goed te zien. De hoge zandplaat is al meer dan honderd jaar oud. De Razende Bol, ook wel Noorderhaaks genoemd, staat voortdurend onder invloed van stroming en wind. De ligging verandert dan ook steeds. Langzaam schuift de Razende Bol op in de richting Texel. De Razende Bol is een belangrijk gebied voor broedende vogels en rustende zeehonden. Landschap Noord-Holland is verantwoordelijk voor het natuurbeheer en houdt toezicht op de zandplaat.

7

Kroontjesbunker

In Huisduinen richtte de Duitse Kriegsmarine tijdens de bezetting een grote werkplaats voor de artillerie in. Nu is op dit terrein het Atlantikwall Centrum gevestigd. De Atlantikwall is de kustverdediging die tijdens de Tweede Wereldoorlog langs de Europese westkust is gebouwd. Even verderop ziet u aan uw linkerhand een vierkante toren met uitstulpingen. Dit is ook een overblijfsel uit de Tweede Wereldoorlog. De officiële naam van dit gebouw is Flugabwehrgruppenkommandostand, of verkort Flagrukostand. In de volksmond wordt dit de Kroontjesbunker genoemd. Onder de grond is een groot complex aanwezig. In de oorlog was hier het hoofdkwartier en commandocentrum voor de luchtafweerverdediging. Langs de Europese kust waren tientallen van deze commandobunkers gebouwd. Nu resteren nog drie exemplaren: in Esbjerg (Denemarken), St. Nazaire (Frankrijk) en Huisduinen.

8

De Streepjesberg

U passeert aan uw rechterhand de hoogste berg van Den Helder. De Streepjesberg is wel 25 meter boven NAP. De inwoners van Den Helder beklommen deze berg om bramen te plukken. Daardoor ontstonden er platgetreden paadjes die als strepen langs de berg liepen. Vandaar de naam Streepjesberg.

Voor dit gebied ligt het ontwerp klaar om nieuwe natuur te maken tussen de wijk Nieuw- Den Helder en de Grafelijkheidsduinen. In samenwerking met bewoners is er een schets gemaakt voor dit gebied: een duidelijke zonering tussen wijk, hondenuitlaatgebied, natuurreservaat en strand met recreatie.

Het gebied wordt ingericht als natte duinvallei, dat behalve aantrekkingskracht op bezoekers ook aantrekkelijk is voor vogels en insecten. Er zal een interessant landschap ontstaan met hoge natuurwaarden, met onder andere kranswierwater, vochtige duinvallei, kruidenrijk grasland en open duin.

GROTE PARASOLZWAM

In de herfst staan hier verschillende paddenstoelen, zoals de grote parasolzwam. Deze heeft een lange steel en een grote hoed die, zoals de naam al doet vermoeden, op een parasol lijkt. Het is een veelvoorkomende soort die groeit op matig vochtige grasgebieden. Deze zwam wordt vaak gevonden in groepen of alleen en staat ook vaak in heksenkringen, stuifzanden en droge heide.

Helderse Duinen

Wandelen langs nieuwe en oude natuur

9

Het Refugium

Het Refugium is een jong natuurgebied van zeven hectare groot, ontstaan door natuurontwikkeling. Het ligt als een scheg tussen de bebouwing van Nieuw Den Helder, de Grafelijkheidsduinen en de Donkere Duinen. Het is ontstaan toen sportvelden omgevormd werden tot nieuwe natuur. In dit gebied grazen er Schotse hooglanders en wordt er gefaseerd gemaaid. Bij gefaseerd maaien wordt niet de gehele

vegetatie gemaaid, maar blijft een deel ongemaaid. Dit maai-beheer is erg goed voor insecten. In dit gebied neemt de libellen rijkdom enorm toe. Zo jagen vuurlibel en keizerlibel hier over het schone duinwater. De grasmus voelt zich erg thuis in het Refugium en 's winters komen Roerdompen uit het noorden naar dit gebied. Je vindt er leuke plantensoorten als moeraswespenorchis.

HERFSTTIP VAN BOSWACHTER JORDI:

Wintergast in de duinen, het Goudhaantje

Het goudhaantje is de kleinste vogel van Europa en is in de herfst en winter te zien in de duinen. Ze zijn dof grijsgroen met een bleke buik en een zwarte en gele streep over hun kruin die bij mannen oranje is. Hun dunne snavel is geschikt om insecten tussen dennen-naalden te plukken. Goudhaantjes eten spinnetjes en kleine insecten. De soort overwintert in Nederland en zuidelijker. Ze broeden vooral in Scandinavië. Goudhaantjes zijn niet schuw, je kan ze vaak van dichtbij bekijken.

Uitgave van:
Stichting Landschap Noord-Holland
Tel. 088-00 64 400,
info@landschapnoordholland.nl
▶ landschapnoordholland.nl/wandelen

Foto's: R. van Wijk, W. Das, M. Schaefer, H. van Bruggen, M. Frowijn, K. Leek, Dutchphoto, H. Brinks.

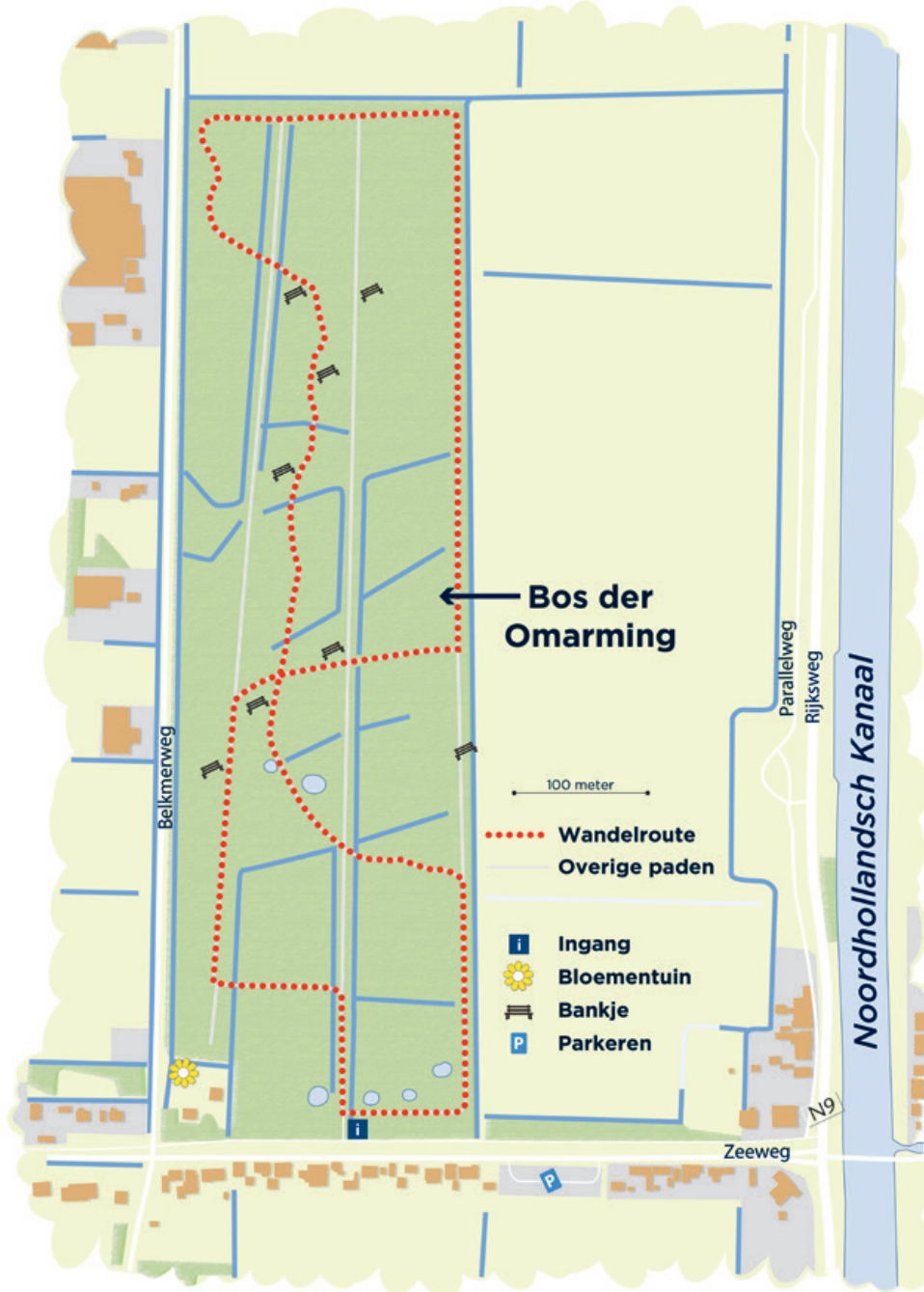
Speuren naar paddestoelen in het bos

Het Wildrijk

2 km
wandelen

Het Wildrijk

Een betekenisvol en schilderachtig natuurgebiedje

Lengte: ruim 2 km

Startpunt: Parkeren op parkeerplaats naast Zeeweg 9 te Sint Maartensvlotbrug, schuin tegenover de ingang. Bereikbaar met de bus. Kijk op [9292.nl](https://www.9292.nl)

Routebeschrijving: Gemarkeerd met blauwe pijlen.

Rusten: Er staan verschillende bankjes in het Wildrijk.

Honden: aan de lijn toegestaan.

Horeca: In de directe omgeving zijn diverse cafés en restaurants.

Handig om te weten: het pad is grotendeels onverhard.

Speurtocht: download de OpstappApp van Landschap Noord-Holland voor een speurtocht door het bos.

Het Wildrijk

Goed voor een korte boswandeling

Bij Sint Maartensbrug, op 250 meter afstand van het destijds - met de hand gegraven (!) - Noordhollands Kanaal, ligt een klein eeuwenoud idyllisch bos. Zeventien ha groot. Goed voor een korte wandeling van drie kwartier. Maar ben je nieuwsgierig en heb je geen haast, trek dan meer tijd uit. Er is namelijk veel te zien. Van varens en mossen, oude eiken en linden, talrijk vogels, tientallen paddenstoelensorten tot over woekerde bunkers en door duinwater gevoede waterloopjes.

Het Wildrijk wordt altijd in het voorjaar bejubeld. Terecht. De duizenden blauwe hyacinten en dichtersnarcissen zijn onweerstaanbaar. Maar in de herfst toont het Wildrijk zich in een geheel nieuwe frisse outfit. Eiken, lindes en abelen kleuren goudgeel en zachtoranje. De trekvogels mogen al onderweg zijn naar het zuiden, de standvogels houden het Wildrijk levendig. Waar water is en beschutting vind je de zanglijster, zwartkop, boomkruiper, grote bonte specht en het pittige goudhaantje. Ideaal dus voor een wandeling op een najaarsochtend of in het laatste zonlicht van een mooie oktoberdag.

Steel met hoed

Maar de grootste 'publiekstrekker' zijn de vele paddenstoelen. Vanaf eind augustus tot ver in november wemelt het hier van de zeldzame soorten. Wat maakt een paddenstoel tot paddenstoel? Een steel en een hoed, toch? Kenner Freek Kalsbeek, gids in het Wildrijk, maakt ons snel wijzer. Een paddenstoel is het vruchtlichaam van ondergrondse schimmeldraden. Zoals appelbomen hun vruchten dragen, zo dragen deze schimmels hun paddenstoelen. De variatie in paddenstoelen is enorm. Onder de duizenden soorten in Nederland zijn er met en zonder steel, met en zonder hoed. Mycologen halen in het Wildrijk hun hart op aan de zeldzame gekraagde aardster, het viltig judasoor en de groene schelpzwam. Wandelende liefhebbers laten zich ook graag inpakken door de grillige koraalzwam, de bollige

aardappelbovist en de duistere donkere houtknotszwam. Ook wel dodemansvinger. Het moet gezegd: in het bedenken van paddenstoelennamen waren ze vroeger onovertroffen.

Het typische herfstgevoel zit niet alleen in paddenstoelen, eikels of beukenootjes. Het zit 'm ook in kenmerkende zaken als kruidige herfstgeuren, ochtenddauw en ragfijne herfstdraden. En, wat te denken van een windstille warme herfstdag? Bij elk weertype is deze herfstwandeling een goed idee. Zelfs, of juist, bij storm en regenvlagen.

Eerste aanschaf

Landschap Noord-Holland kocht in 1936 het Wildrijk aan. Het was de allereerste aanschaf van deze piepjonge stichting. Het was Jac. P. Thijsse die dit - samen met de donateurs van het eerste uur - voor elkaar kreeg. Zo werd het bos behoed voor de (destijds populaire) bestemming van bollenland of werkverschaffingsproject.

Keurig getemd

Maar ook mensen moeten zich hier geleidelijk aan thuis hebben gevoeld. Tientallen jaren na de inpoldering zijn de restanten van duintjes aan de westelijke rand van de Zijpe veranderd in beboste landgoederen of 'plantages'. De eigenaren zijn meestal rijke Alkmaarse of Amsterdamse kooplieden die hier met hun families een lange lome zomer doorbrengen. En zo snijdt het mes aan twee kanten:

Het Wildrijk

Goed voor een korte boswandeling

BOS DER OMARMING

Sinds 2018 bergt het Wildrijk een bescheiden bos als monument voor overleden kinderen. Ouders kunnen een boom planten in het 'Bos de Omarming' om zo hun kind te herdenken. Tijdens de Nationale Boomplantedag planten zij, samen met de gelijknamige stichting, een boom naar hun keuze. Variërend van een beuk, berk, els, iep, linde tot een eik. De liefdevolle benaming 'Bos der Omarming' staat voor een herinneringsbos, zonder graven of herdenkingstekens, enkel bomen als monument.

de landgoederen zijn beleggingsobject en aangenaam zomerverblijf als tegenhanger van de stad met stinkende grachten. Henrick Hooghkamer, zijdehandelaar uit Amsterdam, komt in de 17e eeuw naar de Zijpe. Hij is jong, rijk en laat het breed hangen. In 1639 koopt hij het Wildrijk en laat er een voornaam buitenhuis zetten. Er komt een slotgracht, een boomgaard en een siertuin. En ook het bos zet hij naar zijn hand: het krijgt naar de tuinmode van die tijd een recht padenpatroon aangemeten. Drie evenwijdige lanen doorkruisen het bos in de lengte. De natuur getemd

in een rechthoekig patroon. Tot op de dag van vandaag doorkruisen drie evenwijdige lanen het bos in de lengte. Voor deze wandeling volgen we een zigzagpatroon over de paden.

Woest en wild

In 1597 werd een enorme klus afgerond: de binnensee de Zijpe was drooggelegd. De gronden lagen klaar om te worden ontgonnen. Tenminste, dat was het idee. Na succesvolle drooglegging van de vruchtbare Beemster reikten de bomen tot aan de hemel. Maar de grootgrondbezitters die hun geld investeerden kwamen bedrogen uit. De kwaliteit van de Zijper gronden viel bitter tegen. Een landbouwbestemming bleek ijdele hoop. In het westen plantte men her en der bos om verstuing te voorkomen. De naam 'Wildrijk' duikt omstreeks 1685 voor het eerst op in de archieven. In de open vlakke van de polder is dit bos een dankbaar toevluchtsoord voor het wild dat beschutting zoekt. Konijnen, hazen en vogels weten dit rijk wel te waarderen.

Uitgave van:
Stichting Landschap Noord-Holland
Tel. 088-00 64 400, info@landschapnoordholland.nl
▸ landschapnoordholland.nl/wandelen

September 2021

Foto's: Dutchphoto, G. Bos, M. Frowijn,
H. Brinks, D. Schaefer, W. Doorn,
Tekst: Truus Zonneveld

Struinen door kleurrijke bossen bij Heemstede

Buitenplaatsenpad

variabel van
**3,5 tot
19,4 km**

Download
het GPX-bestand

Buitenplaatsenpad Zuid-Kennemerland

Genieten van natuur en cultuur

Lengte:

vier wandelingen die los of met elkaar te combineren zijn.

Start & eindpunt:

Informatiepunt De Kakeleye, Manpadslaan 4, Vogelenzang (westkant spoorlijn en Leidsevaart)

Parkeren:

op parkeerterrein bij De Kakeleye, Buitenplaats Leyduin, of op andere plaatsen langs de route

Verharding:

grotendeels NIET verhard, veel hoogteverschil

OV:

zie [9292ov.nl](https://www.9292ov.nl)

Bijzonderheden:

Het noordelijk deel van de Overplaats is niet toegankelijk voor honden. De rest van de route is de hond bijna overal welkom, mits aangelijnd.

Horeca:

Gasterij Leyduin op Leyduin waar u kunt genieten van koffie, taart, een lunch, high tea en diner. [gasterijleyduin.nl](https://www.gasterijleyduin.nl)

Routebeschrijving

Route:

1. Ommetje Leyduin 4,6 km
2. Rondje Hartekamp & Overplaats 5 km
3. Rondje Groenendaal 5,5 km
4. Rondje Bennebroekbos 3,5 km

Markering:

de wandelingen zijn gemarkeerd met ronde stickers.

Buitenplaatsenpad Zuid-Kennemerland

Genieten van natuur en cultuur

Het Buitenplaatsenpad is een unieke verbinding tussen historische buitenplaatsen. Al wandelend gaat u terug in de tijd. Het pad voert u langs eeuwenoude bomen en statige huizen, terwijl u geniet van de schitterende natuur op de buitenplaatsen. Vergezeld van talloze vogels en misschien zelfs een nieuwsgierige ree of eekhoorn, geniet u optimaal van de rust en alle geluiden om u heen.

Kijkpunten

1

Huis Leyduin

Dit landhuis is het derde in successie en dateert uit 1921, al ziet het er 18e-eeuws uit. De eerste twee landhuizen stonden op een andere plek: bij het Koets-huis. Leyduin was rond 1590 niet meer dan een boerderij 'aen de Leyduin' met wat landerijen eromheen. Het werd later door verschillende eigenaren vergroot, bebost en uitgebouwd tot een indrukwekkende buitenplaats.

2

Oud-Leyduin: Tweeling- of Juffershuis

Ooit bewoond door telgen uit het wijd vertakte geslacht Van Lennep. Een wit houten dubbelhuis uit 1796, 'rijksmonument van zeer hoge waarde' onder de naam 'Oud Leyduin', nu een horecagelegenheid. Hier bevindt zich ook de in 2012 gerestaureerde moestuin waar na lange tijd weer groenten en fruit worden gekweekt.

3

De Belvédère van Leyduin

Ook een verfraaiing van het landgoed door de Van Loons: een stenen uitkijktoren met kantelen in neogotische stijl op een hoge heuvel boven de beek. Al staat de voor u toegankelijke belvédère in een verkoopakte uit 1798 te boek als 'hermitage' ofwel kluisenaarshuis.

4

Het Duindigt van Kennemerland

Opeens opent het bos zich en loopt u over een brede grasbaan. Restant van de paardenrenbaan op Woestduin, in 1901 ontworpen door de befaamde tuinarchitect Leonard Springer. Maar de renbaan gaat al spoedig aan het succes ten onder. Er wordt zoveel vergokt en verloren dat de gemeente Bloemendaal ingrijpt en het gokken op zondag verbiedt. In 1909 moet de renbaan sluiten. Veel is verdwenen, enkele restanten zijn nog zichtbaar.

5

Nieuw Woestduin

Nieuw Woestduin is eigenlijk Oud Woestduin. Hier stond namelijk het oude herenhuis waar o.a. Jacob van Lennep (1802-1868) gewoond heeft. De toen beroemde schrijver, redenaar, dichter, rijksadvocaat en projectontwikkelaar, ontving hier beroemdheden zoals de schrijvende dominee Nicolaas 'Camera Obscura' Beets en de briljante dichter Gerrit van de Linde.

6

De Capel aan de Manpadslaan

'De Capel' staat er op het huisje uit ± 1700: een schuilkerkje voor katholieken na de reformatie? Nee, volgens kenners gaat het hier om een "hoerhuys" annex illegale kroeg. Op deze plek?! Minder merkwaardig als je bedenkt dat hier een brug lag over de in 1657 gegraven trekvaart tussen Leiden en Haarlem. En dat er sinds 1884 een stopplaats op de spoorlijn tussen Haarlem en Leiden lag aan de overkant van de trekvaart: Halte Mannepad.

Buitenplaatsenpad Zuid-Kennemerland

Genieten van natuur en cultuur

7

De Naald aan de Manpadslaan

De Naald is een monument geplaatst in 1817 door David Jacob van Lennep, bewoner van Huis te Manpad. De Naald is bedoeld ter nagedachtenis van de Slag bij Manpad in 1304. Later bleek uit wetenschappelijk onderzoek dat de Slag bij Manpad vermoedelijk nooit heeft plaatsgevonden.

8

Het Huis te Manpad

Hartje Van Lennep. De familie woonde er van 1767 tot 1954. Er is hier door Cornelis, David en Jacob van Lennep heel wat afgezwijmd en gerijmd over Arcadische Lusthoven en het Nobelevaderland, geheel passend in een groeiend nationalisme in de kersverse natiestaat van Willem I. De kleine, goed geconserveerde 16e eeuwse buitenplaats behoort tot de mooiste historische parken in deze streek door de geslaagde mix van 17e-eeuwse barokstijl en 19e-eeuwse landschapsstijl. Het landhuis uit 1723 is particulier bezit. De tuinen zijn op afspraak toegankelijk.

9

De Hartekamp

Van de in Franse stijl aangelegde tuinen en de erfenis van de Zweedse florakenner Linnaeus - hier werkzaam in de jaren 1730 - is weinig meer over. Tussen 1803 en 1832 is alles op de schop gegaan en verlandschapelijkt in de Engelse stijl. Veel gebouwen staan er nog zoals de oranjerie en de pergola daarnaast. En het indrukwekkende landhuis met zijn zijvleugels. Het park is sinds 2011 in beheer bij Landschap Noord-Holland.

10

De Overplaats van De Hartekamp

U loopt hier via de noordrand van de Linnaeushof (restant van de Floriade van 1954) de strandwal op. In 2010 is bij de zuidoostelijke ingang het romantische miniravijn met Zwitsers bruggetje en watervalletje hersteld. De naam Hartekamp verwijst naar de herten ('harten') die hier vroeger liepen en 'kamp' naar de Amsterdamse koopman Hendrik Zeegerszn. van de Camp.

11

Verschuer Brandsmahofje

Het hofje van Verschuer Brants is in 1900 gebouwd in opdracht van Barthold Arnold Baron van Verschuer (eerste Kamerlid) en zijn vrouw Anna Maria Brants (hofdame van Koningin Sophia). Zij waren destijds de eigenaren van de Hartekamp en de Overplaats. Het is een Rijksmonument. De obelisk is een gedenkteken aan een eerder overleden telg van de familie en is later van de Hartekamp naar deze locatie verplaatst.

12

Blaauwe tram en Adriaan Paauw

U loopt over de grasbaan in de richting van de NZH trambrug, het oude tracé van de blauwe tram die naar de halte Bennebroekerlaan reed. De trambrug is vanaf 1932 tot 1949 in gebruik geweest en in 2015 gerestaureerd. Daarnaast ziet u de achterkant van de NH kerk te Bennebroek. De ambachtsheer van Bennebroek Adriaan Paauw jr. liet in 1664 deze kerk ontwerpen, omdat men niet meer in Heemstede wilde samenkomen. Bennebroek was immers in 1653 een zelfstandige ambachtsheerlijkheid geworden. De kerk heeft een architectuurhistorische waarde omdat ze is ontworpen door de beroemde bouwmeester Pieter Post uit die tijd. De toren heeft een pauw als windwijzer in plaats van een haan, als eerbetoon aan de stichter van de kerk. De kerk is beeldbepalend tegenover het voormalige landgoed van Huis te Bennebroek, waarvan Adriaan Paauw jr. destijds eigenaar was.

13

Rondje door Bennebroekse wijk

Via de Schoollaan komen we links Villa Duinlust tegen op schoollaan 72. Het is een gemeentelijk monument uit 1896. De oorspronkelijke functie was een woonhuis voor een particulier, daarna voor de latere rector van het St. Luciaklooster. Stadsherstel Amsterdam heeft eind 2020 Villa Duinlust gekocht. Het is de bedoeling om er een begeleid woonproject voor jongeren te starten, nadat het gebouw is gerestaureerd en verduurzaamd.

Buitenplaatsenpad Zuid-Kennemerland

Genieten van natuur en cultuur

14

Bennebroekbos

Het Bennenbroekbos is een imposant restant van een landgoedbos. In Bennebroek, vooral bekend om de speeltuin de Linnaeushof, stond vroeger Huis te Bennebroek met tuin en park. Het werd nog tot 1950 bewoond door freule Arnoldine Leonie Willink. Daarna werd het huis verkocht aan de Nederlands Hervormde Kerk, die er een tehuis voor welgestelde ouderen van maakte. In 1973 werd het huis ten behoeve van nieuwbouw afgebroken. Het bospark kwam in bezit van Landschap Noord-Holland. Het is een bos om even in rond te struinen. Met flinke hoogteverschillen, een verstilde waterpartij met bruggetje, een open weijtje, machtige grote beuken, rododendrons, bamboebosjes en in het voorjaar veel bloeiende stinsenflora.

15

Overplaats langs de Hertenduin

In de zichttas van de Hartekamp stond ooit een theehuis, dat door brand is verwoest. Een ontwerpprijsvraag bracht het ontwerp 'Mijmer en Focus'. Het refereert aan de rijke geschiedenis, besteedt aandacht aan duurzaamheid en past bij de sfeer van de plek.

U komt langs de Prinsenlaan: vroeger Glipperlaan geheten. De strandwal is hier in 1658 afgezand. Dat zand werd voor stadsuitbreiding gebruikt, het afgevlakte terrein voor de aanleg van bleekvelden. Deze grasvelden waren omheind door elzen- of wilgenhagen en doorsneden met sloten. Het linnen en garen werd er na het logen, inzepen en ontlogen met water begoten en in de zon gebleekt. Achteraf bekeken een sterk vervuilende spin-off van de Haarlemse textielnijverheid. Om de hoek op de Kadijk (gelegen langs de Glipper Zandvaart) ziet u de opvolgers: bollenvelden compleet met bollenschuur. En daarvoor zag u nog een opvolger: een woonwijk...

16

Wandelbos Groenendaal

Dit gemeentelijke wandelbos is evenals het aangrenzende Bosbeek een samenvoeging van verschillende buitensen hofstedes. In 1913 is het landgoed gereed en door Heemstede aangekocht als openbaar toegankelijk wandelbos, op initiatief van burgemeester Jhr. D.E. van Lennep. Bosbeek werd toen afgekoppeld, maar in 1948 kon een deel van Meer en Berg aangekocht worden. Via kinderboerderij 't Molentje komt u bij het windmolentje van Groenendaal, dat water vanuit de vaart opvoerde om de vijvers, sloten en fonteinen van het park van voldoende water te voorzien.

17

Ipenrode

Rechts van je ligt het landgoed Ipenrode. Het behoorde in de middeleeuwen tot de heerlijkheid Berkenrode dat noordelijker is gelegen. Het heeft vele bewoners gehad. Deutz van Lennep heeft er tussen 1890 en 1906 gewoond en later een aantal generaties van de familie Enschedé (bekend van de bankbiljetten) tot 1970.

18

Duinwaterleiding: pompstation Leiduin

Het water van de Leybeek stroomde vanaf de Oranjekom in de duinen via landgoed Leyduin naar het stoompompstation aan de Leidsevaart. Tussen 1852 en 1853 liet de Duinwater Maatschappij er 8850 gietijzeren buizen ingraven richting Amsterdam. Onder hoge druk werd het duinwater door de 23 km lange pijplijn gepompt zodat op 12 december 1853 de fontein bij de Amsterdamse Willemspoort kon gaan spuiten en de Amsterdammers zuiver water voor 'een cent per emmer' konden kopen. Het pompstation doet nu dienst als Drinkwatermuseum. In het museum komt u meer te weten over het zuiveren van drinkwater van vroeger en nu. Het museum is het oudste drinkwatergebouw van Nederland.

De bewegwijzering van het Buitenplaatsenpad is mogelijk gemaakt dankzij een donatie van Coöperatie NH1816 Verzekeringen, persoonlijke en betrokken Noord-Hollandse particulier schadeverzekeraar.

NH1816
Verzekeringen

Uitgave van:
Stichting Landschap Noord-Holland
Tel. 088-00 64 400, info@landschapnoordholland.nl
▸ landschapnoordholland.nl/wandelen

Juni 2022

Foto's: Dutchphoto, R. van Wijk, W. Doorn-Meijne

Bessen zoeken in de stadsjungle van Amsterdam

De Bretten - Halfweg - Sloterdijk

10 km
wandelen

Download
het GPX-bestand

De Bretten - Halfweg - Sloterdijk

Een avontuurlijke tocht door de Amsterdamse stadsjungle

Lengte: 10 km

Startpunt: Station Halfweg-Zwanenburg

Eindpunt: Station Amsterdam Sloterdijk

Verharding: veel onverharde paden, het kan drassig zijn

OV: zie [ns.nl/routeplanner](https://www.ns.nl/routeplanner)

Tip: Trek hoge wandelschoenen aan en een lange broek is handig i.v.m. bramenstruiken en brandnetels.

Bijzonderheden: Honden zijn, vanwege schapen op de dijk, verboden.

Horeca: Op het einde van de route. BRET.Bar Restaurant bij Station Sloterdijk. Dagelijks geopend. [bret.bar](https://www.bret.bar)

Routebeschrijving

Markering: De NS-wandeling is bewegwijzerd met wit-rode markeringen met NS-logo. U treft de markeringen aan op straatmeubilair (hek, lantaarnpaal, verkeersborden etc.).

Let op: De routebeschrijving is in kleinere stukken opgedeeld. Deze stukjes worden in de tekst aangegeven met een pictogram gelijk aan de markering in het veld. De routebeschrijving wordt afgewisseld met achtergrondinformatie over bezienswaardigheden.

De markering van de route wordt onderhouden door vrijwilligers van Wandelnet. De actuele route vindt u op [ns.nl/dagje-uit/wandelen/de-bretten](https://www.ns.nl/dagje-uit/wandelen/de-bretten). Blokkades op de route of markering weg? Graag doorgeven via [meldpuntroutes.nl](https://www.meldpuntroutes.nl).

De Bretten - Halfweg - Sloterdijk

Een avontuurlijke tocht door de Amsterdamse stadsjungle

Waar je ook bent in de Lange Bretten, de stad lijkt hier ver weg. Deze smalle natuurstrook tussen station Sloterdijk en station Halfweg is een wildernis vol planten, dieren en bloemen. Het gebiedje, 10 km lang, 500 m breed, ligt goed verscholen tussen snelwegen, kantoren en bedrijven. Zo goed dat de meeste mensen het alleen vanuit de trein kennen. Jammer, want je kunt er prachtig dolen en dwalen. Je loopt door open velden, ruige bossen, over slingerende paden en grasdijken, klimt hier en daar over een hek en neemt een trekpuntje. Spannend voor meewandelende kinderen vanaf 10 jaar. Helemaal in de herfst, want dan hult de Lange Bretten zich in zijn zondagse pak: drassig en vol bessen en bramen. Laarzen aan, regenjas mee: we gaan op 'Brettenjacht'.

De Lange Bretten verrassend in de herfst

Regen, grijsheid en laaghangend luchten, die zouden de Hollandse herfst kenmerken. Die zijn er zeker in de Lange Bretten, maar net zo goed wandel je hier zomaar op zachte stille dagen met Hollandse wolkenluchten. De natuur kan zich hier in het najaar nog behoorlijk uitsloven. Bomen en struiken die je in de zomer al snel over het hoofd ziet, wedijveren nu om je aandacht. Neem de meidoorn met bessen die dieprood kleuren of de paarsblauwe bosbesjes van de vlierstruik waar vogels gek op zijn. Ooit kreeg deze heester speciale eigenschappen toegedicht. Hij werd bij boerderijen aangeplant om kwade invloeden te weren. Van de bessen maakte men vaak gelei of siroop.

En dan de duindoorn, een onverwachte gast in dit gebied. Meegevoerd met het duinzand dat hier jaren geleden werd opgespoten om bouwplannen te realiseren. Het hele jaar door valt deze struik met zijn grijsgroenige blaadjes door amper op. Maar van september tot december vlamt hij met oranje bessen. Vroeger werden mensen gewaarschuwd voor de duindoornbes. Je zou er ziek van worden. Het tegendeel is waar. Deze bes is lekker en zit vol vitamine C. Verwerk 'm met de nodige suiker in sap, jam of moes, dat verzacht die zure smaak vanzelf. Ook vogels zijn verzot op duindoornbessen. Spreeuwen, kraaien, lijsters, koperwieken en kramsvogels eten zich soms letterlijk suf aan overrijpe bessen die door gisting met alcohol geladen zijn.

Hier en daar tref je in de herfst nog wat late teunisbloemen, harige wilgenroosjes, wilde rucola, maar ook de witte schermpjes van duizendblad, van wilde peen en de kleine bereklauw waarvan je, in tegenstelling tot de beruchte grote bereklauw, weinig te duchten hebt.

De Bretten - Halfweg - Sloterdijk

Een avontuurlijke tocht door de Amsterdamse stadsjungle

Routebeschrijving en kijkpunten

Vanaf station Halfweg-Zwanenburg neemt u de uitgang 'Recreatiegebied' (dus niet de zijde van Sugar City). Loop de trap af en ga beneden RA over de parkeerplaats. Aan het eind van de parkeerplaats rechts aanhouden over de asfaltweg. Meebuigen naar links, de weg heet nu Zijkanaal F-westzijde. Links is de hoogwaterkering, rechts liggen de woonboten.

Op een kruising met fietspad rechtsaf. Aan uw rechterhand verschijnt even verderop Zijkanaal F. Waar het fietspad naar rechts buigt richting brug, loopt u rechtdoor. Ga door een klaphekje. Is het klaphekje gesloten? Loop dan schuin links naar beneden, naar twee hekken. Ga door het klaphekje rechts voor je en loop vervolgens de dijk weer op. Volg de grasdijk met het kanaal aan de rechterhand. Steeds de kruin van de dijk volgen langs het water. Even verderop via een overstapje het hek over. Links ligt het Geuzenbos, rechts het kanaal.

1

Spaarndammerdijk

Op de plek van deze grasdijk lag vroeger de Spaarndammerdijk: een kronkelige dijk tussen de Amstel en het Spaarne, aangelegd in de 13de eeuw om het gebied rond het oude dorp Sloten te beschermen tegen het IJ (dat op deze plek inmiddels is drooggelegd). Jarenlang was de Spaarndammerdijk de enige verbinding over land tussen Amsterdam en Haarlem. Bij de aanleg van het Westelijk Havengebied is de Spaarndammerdijk grotendeels verdwenen. Maar op deze plek, langs Zijkanaal F, is het verloop van de oude weg nog goed te zien.

Blijf de brede grasdijk rechtdoor volgen; negeer verderop een smaller dijkje schuin naar rechts (pal langs het water). U loopt richting windmolens, even later loopt u weer langs het water. Aan het

eind bij een zandstenen paal (uit 1624) weer door een klaphek. Circa 100 meter verder komt u weer bij een hek uit, naast het gemaal. Loop naar de linkerzijde van het hek en ga via het overstapje het hek over. Volg het asfaltpad dat naar rechts buigt en negeer het fietspad links. Volg de Weth. van Essenweg over het gemaal en houd het betonnen gebouw aan de rechterhand.

2

Gemaal met vispassage

Dit elektrische boezemgemaal brengt water van de ringvaart van de Haarlemmermeerpolder omhoog naar het niveau van het Noordzeekanaal en de Amerikahaven (Amsterdam). Naast het gemaal is in 2012 een vispassage aangelegd, zodat trekvissen als glasaal, drie-doornige stekelbaars en spiering niet belemmerd worden in hun reis. Deze vissen zwemmen namelijk graag van zout naar zoet water en omgekeerd. Dankzij de vispassage kunnen ze nu vanaf de Noordzee het gemaal passeren en naar de ringvaart van de Haarlemmermeer zwemmen (of omgekeerd). Tellingen wezen uit dat de vispassage in een grote behoefte voorziet: vele (honderd)duizenden vissen hebben het gemaal inmiddels gepasseerd. Dat is een goede zaak, want de glasaal, en dus de paling, wordt met uitsterven bedreigd.

Vorbij het gemaal, bij bordje 'Ruigoordroute', rechtsaf het fietspad op met het Kanaal om de West aan de rechterhand. Bij Y-18319 linksaf richting Amsterdam en via het fietspad onder het viaduct door. U volgt even het Brettenpad, herkenbaar aan de wit-groene stippen op het pad. Direct na het viaduct het fietspad verlaten en rechtsaf de grasbaan op, onder aan het talud van de snelweg A5. Even later ligt links een volkstuintcomplex. Aan het eind van de grasbaan, vlak voor sloot en spoorlijn, linksaf.

De Bretten - Halfweg - Sloterdijk

Een avontuurlijke tocht door de Amsterdamse stadsjungle

Met behulp van het trekpontje steekt u de sloot over (trek aan het touw om het pontje voort te bewegen).

3

Haarlemmertrekvaart

Lange tijd was de Spaarndammerdijk de enige verbinding over land tussen Amsterdam en Haarlem. Het vervoer over de slingerende, hobbelige en modderige dijk was tijdrovend. Om die reden werd in 1631 een trekvaart gegraven. Om de schuiten voort te trekken, werd naast de vaart de Haarlemmerweg aangelegd. Een jaar later voeren de eerste trekschuiten door de Haarlemmertrekvaart. Het veel comfortabelere vervoer over water was een doorslaand succes. In 1672 werd de Haarlemmerweg verhard: een grote stap voorwaarts want het vervoer per trekschuit ging nog sneller. De oude trekweg ligt er nog steeds; inmiddels is hij veranderd in de rijksnelweg N200.

Na het pontje rechtdoor, graspad volgen met sloot en spoorlijn aan rechterhand. Aan het einde van het pad komt u op een open veldje. Steek het veldje schuin over richting uitzichtheuvel (vlak voor de sloot naar links buigen). Sloot aan rechterhand houden, even later een rij bomen aan de linkerhand. (Wie op het open veld te veel links aanhoudt, komt verkeerd uit op de parkeerplaats van een volkstuintencomplex.) Volg het pad tussen bomenrij en sloot. Na circa 100 meter rechtsaf en 10 meter verder door een klaphekje. Het asfaltfietspad (Brettenpad) oversteken en rechtdoor langs een hek van boomstammen. U loopt De Lange Bretten in.

4

De Lange Bretten

Ooit strekten zich hier weilanden uit met grazend vee en hier en daar een stolpboerderij. Het veenweidengebied, onder de rook van Amsterdam, werd in de jaren tachtig een stortplaats voor sloopprojecten en werkzaamheden aan de metrolijn en het Westelijk Havengebied. Puin, beton, zand, ijzer en slib bedekten de veengronden. Plannen om het gebied in te richten waren er

te over: van sportvelden, haventerreinen tot volkstuinten en een stadspark. Het gebied bleef stil, want de plannen bleven liggen. En zo ontstond er tussen station Sloterdijk en station Halfweg onbedoeld een unieke stadswildernis vol vogels, planten en dieren met hier en daar verwijzingen naar het verleden, zoals de trekvaart, een bomenlaantje en delen van de Spaarndammerdijk. De beschermde rugstreeppad (vermeld op de Rode Lijst van bedreigde soorten) en de zeldzame waterspitsmuis komen hier voor. Bunzing, vos en hermelijn (die in het najaar zijn bruine vacht vervuult voor een witte) doorkruisen de Lange Bretten. Hollandse landgeiten en Schotse Hooglanders worden ingezet om het natuurgebied te behoeden voor verstikking en dichtgroeien. De vele rietkragen en moerassige delen maken dat de roerdomp hier graag bivakkeert. Trekvogels als de fitis en blauwborst zijn in het najaar al verdwenen, maar wie in herfst en winter in de Lange Bretten blijven zijn lijsters, merels, het ijsvogeltje, nachtegalen en de havik. En heb je geluk, dan spot je de bruine kiekendief die dikwijls pas in oktober naar het zuiden vertrekt.

Volg het slingerende struinp pad circa 1 kilometer. Bij twijfel het hoofdpad volgen en zijpaadjes negeren. Na bijna 1 kilometer verschijnt de sloot (met fietspad erachter) aan uw rechterhand. Het struinp pad buigt naar rechts en gaat over een dam: aan weerszijden is nu even water. Passeer de slagboom (vervaardigd van een boomstam) en ga linksaf. Volg het paadje met sloot aan linkerhand tot aan het fietspad (Brettenpad). Hier linksaf (rechts is een picknickbank) en meteen, na circa 5 meter, weer linksaf het struinp pad op. Nu ligt de sloot aan de linkerhand. Een pad rechts negeren; even verderop buigt het struinp pad samen met de sloot naar rechts.

Aan het eind van het struinp pad, voorbij slagboom en vlak voor de spoorlijn, linksaf het asfaltfietspad (Brettenpad) op. Neem na circa 25 meter op een Y-splitsing het linker asfaltpad. Let op: direct na 15 meter

De Bretten - Halfweg - Sloterdijk

Een avontuurlijke tocht door de Amsterdamse stadsjungle

het asfaltpad verlaten en linksaf het struinp pad op. Volg het slingerende paadje. Aan het eind van het paadje rechtsaf. Volg het slingerende hoofdpad en negeer kleinere zijpaadjes rechts en links. Op het asfaltfietspad linksaf.

Direct na 20 meter op een driesprong van asfaltfietspaden bij Y-64267 rechtsaf richting Centrum. Volg het asfaltfietspad onder het viaduct door. Meteen na viaduct scherp linksaf, via de betontrappen omhoog. Bovenaan linksaf, trottoir langs de autoweg volgen (Australiëhavenweg) richting stad. De spoorlijn oversteken en meteen daarna linksaf, licht naar beneden over een parkeerplaatsje. Einde parkeerplaats recht door langs de informatiepanelen. Het asfaltvoetpad buigt eerst naar links, dan naar rechts en gaat over een bruggetje.

Voorbij een speelterrein (rechts) gaat u weer een houten brug over. Volg het pad recht door (zijpad rechts negeren) met spoorlijn en sloot aan de linkerhand.

Circa 50 meter na de brug rechtsaf een struinp ad op. Het slingerende paadje komt vrij snel op het asfaltpad uit; ga hier rechtsaf. Direct op een driesprong linksaf, het asfaltfietspad op. Direct na 25 meter op de volgende driesprong van fietspaden, bij informatiebord De Brettenburg, recht door: steil omhoog het talud op.

5

Brettenburg

Op deze plek, vlakbij het volkstuintcomplex De Bretten, had een park met heuvels en vijvers moeten liggen. De naam was al bedacht: park Brettenburg. Maar het plan uit 1979 werd nooit uitgevoerd. Op een enkel stukje na: twee bomenlaantjes, een heuvel en een vijver. Die spiegelgladde vijver had een onstuimige geschiedenis. Het watertje ontstond in de middeleeuwen als gevolg van een dijkdoorbraak van de Spaarndammerdijk. De heuvel is opgebouwd uit puin, beton en asfalt afkomstig van de aanleg van de eerste metrolijn bij het Waterlooplein.

Boven op het talud het onverharde slingerpaadje vervolgen langs puinafval. Een asfaltpad kruisen en recht door het struinp ad blijven volgen. Even verderop gaat het paadje steil omlaag; wees voorzichtig, het pad kan glad zijn als de ondergrond nat of vochtig is. Op het asfaltfietspad rechtsaf, brug over. Direct daarna, op splitsing van fietspaden met kunstwerk en Y-64266, linksaf richting Centrum. Volg het Brettenfietspad met flauwe bocht naar rechts en naar links. Direct daarna rechtsaf, voorzichtig een bielzenbruggetje oversteken. (Bruggetje liever mijden? Volg dan het asfaltpad tot einde en ga daar rechtsaf, voetpad langs Seineweg. Route oppikken bij stoplichten.) Op de grasbaan linksaf; N200 en Haarlemmertrekvaart aan rechterhand houden; schuin voor u staat molen De 1200 Roe.

6

Oudste spoorbaan van NL

Op de plek van deze grasbaan lag vroeger de eerste spoorlijn van Nederland. Hij werd in 1839 aangelegd en verbond Amsterdam met Haarlem. De treinrit duurde 25 minuten en dat was veel sneller dan het vervoer per trekschuit. En dat terwijl de prijs van een derdeklas treinkaartje vergelijkbaar was met die van de trekschuit. Toch bleef de trekschuit nog tot 1860 in gebruik. De gemeente Amsterdam wilde zich niet uit de markt laten drukken door een particuliere spoorwegmaatschappij en gaf de schippers daarom subsidie. Tussen 1860 en 1878 pendelde er nog één schuit per dag naar Haarlem. Maar in 1878 had de trein de strijd om de reiziger definitief gewonnen.

Nu het najaar vordert, kleuren de vele rietkragen en het duinriet lichtbruin en zachtgeel. Ingetogen kleuren die de winter aankondigen. Al naar gelang de stand van de zon zijn hun rietpluimen wittig, grijsig of bruin.

Einde grasbaan rechtsaf, trottoir volgen langs verkeersweg. Bij de (fiets)verkeerslichten linksaf, Seineweg oversteken. (Let op: de lichten zijn

De Bretten - Halfweg - Sloterdijk

Een avontuurlijke tocht door de Amsterdamse stadsjungle

ingesteld op fietsers en niet op voetgangers, het licht staat kort op groen.) Aan overzijde Seineweg linksaf, even het trottoir volgen. Let op: ga vóór fietspad rechts en circa 5 meter vóór Y-7697, rechts het trottoir af en een struipaadje op. Volg dit pad – langs de rietkraag van de Trekvaart en door een bosstrook – een kleine kilometer. Een zijpaadje links naar de asfaltweg negeren, blijf door het bos lopen.

Het struipaadje komt op het asfaltfietspad uit. Loop door in dezelfde richting met enkele bedrijfsgebouwen aan de linkerhand. Direct na een markant cortenstalen kunstwerk, bij Y-17791, meebuigen naar links richting station Sloterdijk. Let op: vanwege langdurige bouwwerkzaamheden bij station Sloterdijk is de route vanaf hier telkens aan verandering onderhevig, afhankelijk van de vorderingen van het bouwproces. U kunt dit laatste deel van de route helaas niet via de beschrijving volgen. Volg ter plekke de aanwijzingen voor voetgangers naar station Sloterdijk.

HOEZO 'BRETEN'?

Over de naam 'Bretten' zijn verschillende verhalen in omloop. Volgens de ene versie heeft het te maken met de middeleeuwse kavelstructuur (lang en smal: 'bret' verwijst naar 'plank') in dit gebied, andere bronnen verwijzen naar het 17de eeuwse 'Huis te Britten' of 'Huis te Bretten', een herberg, ten westen van Sloterdijk. Deze werd bij de aanleg van de spoorlijn tussen Amsterdam en Haarlem gesloopt. Het poldertje van 3 ha dat toen werd drooggelegd kreeg de naam Huis te Britten. En die naam zou zijn oorsprong vinden in het Romeinse fort Borch te Britten of Brittenbrug dat ooit bij Katwijk stond en van waaruit de Romeinen 'Brittanië' dachten te veroveren. In de jaren dertig van de vorige eeuw bedacht de Amsterdamse stedenbouwkundige Cornelis van Eesteren dat de stad groene scheggen of vingers moest krijgen. De Brettenzone was een van die vingers.

Uitgave van:
Stichting Landschap Noord-Holland
Tel. 088-00 64 400, info@landschapnoordholland.nl
↳ landschapnoordholland.nl/wandelen

Foto's: Dutchphoto, H. van Bruggen, Yorinde Diepstraten, S. Geerke, L. v.d. Heuvel, A.C. Zwaga, P. Schoen, M. Geven, F. Lemmens/NIS, P. Paris, R. v. Wijk
Tekst: Truus Zonneveld